

Fran Zwitter

DIPLOMATSKI PROBLEM JUGOSLOVANSKO-AVSTRIJSKE MEJE V DOBI DRUGE SVETOVNE VOJNE

V dneih od 19. do 21. septembra 1978 je bil v Kuparih pri Dubrovniku drugi sestanek jugoslovanskih in britanskih strokovnjakov z referati in diskusijami o jugoslovansko-britanskih odnosih med drugo svetovno vojno. Razpravljalo se je o Srbiji, Hrvaški, Julijski krajini in Trstu, pa tudi o Albaniji, Grčiji in Bolgariji. Tu se hočem omejiti na razpravo o jugoslovansko-avstrijskih odnosih, vprašanje meja in posebej Koroške. Omejujem se na diplomatsko stran vprašanja in puščam ob strani vojaške akcije in dogajanje na samem terenu. Pri tem se naslanjam na tri referate, ki so vsi dostopni bralcem Zgodovinskega časopisa. Dušan Biber je objavil že v prejšnji številki Zgodovinskega časopisa svoj referat Britansko-jugoslovanski nesporazumi okrog Koroške 1944—1945, ki je bil sicer podan že na znanstvenem posvetovanju »Jugoslavija v končni etapi druge svetovne vojne« v Beogradu 10.—11. decembra 1975, vendar je pa bil to eden od referatov, o katerih se je v Kuparih diskutiralo.¹ Na samem sestanku sta pa bila referata sira Williama Deakina »Britanci, Jugoslovani in Avstrija (1943 — maj 1945)« in Dušana Bibra »Jugoslovanska in britanska politika o koroškem vprašanju 1941—1945«, ki sta objavljena v tej številki Zgodovinskega časopisa.² V referatih je mnogo novih ugotovitev, predvsem na podlagi gradiva iz britanskih arhivov, ki so postali v zadnjih letih dostopni za raziskovalce. Ob referatih nimam skoraj nikakih pomislov glede samega ugotavljanja dejstev. Ob formulaciji W. Deakina, da gre za jugoslovanske ozemeljske zahteve po področjih v Avstriji in Koroški, kjer živi slovensko prebivalstvo in jih Jugoslovani po plebiscitu leta 1920 v času senžermenske pogodbe niso dobili (W. Deakin, Britanci ..., str. 103), bi se dalo seveda razlikovati med zahtevanim ozemljem, ki je bilo priznано Avstriji že s samo senžermensko pogodbo in med ozemljem, ki ga je dobila s plebiscitom. V britanskem Edenovem predlogu na jaltški konferenci 10. februarja 1945, kjer se govori o jugoslovanskih zahtevah po ozemlju, ki ga Jugoslovani niso uspeli dobiti ob plebiscitu leta 1919 (W. Deakin, Britanci ..., str. 120), je letnica plebiscita seveda napačna, kar je pa seveda krivda Edena in ne Deakina, ki tekst le točno citira. Kar se tiče nejasnih Bibrovih izvajanj o vprašanju izselitve Nemcev (D. Biber, Jugoslovanska in britanska politika ..., n.o.m., str. 134), jih je treba precizirati v tem smislu, da je R. Čolaković pri obisku v Znanstvenem inštitutu v začetku leta 1944 sporočil, da je izselitev Nemcev iz Jugoslavije sklenjena stvar, da je nato

¹ Dušan Biber, Britansko-jugoslovanski nesporazumi okrog Koroške 1944—1945 (odslej D. Biber, Britansko-jugoslovanski nesporazumi), ZC 32, 1978, str. 475—489.

² William Deakin, Britanci, Jugoslovani in Avstrija (1943 — maj 1945) (odslej W. Deakin, Britanci ..., ZC 33, 1979, str. 103—126; Dušan Biber, Jugoslovanska in britanska politika o koroškem vprašanju 1941—1945 (odslej D. Biber, Jugoslovanska in britanska politika ..., ZC 33, 1979, str. 127—143).

v mojem prvem referatu in v prvi diskusiji v Semiču prevladalo naziranje, da bi bilo potrebno izseliti nemško manjšino iz slovenskega etničnega ozemlja na Koroškem, da se je pa na drugem sestanku E. Kardelj izrazil za izselitev štajerskih, ne pa tudi koroških Nemcev.³

Pri Bibrovih citatih bi si včasih želeli, da bi navedel tudi datume in ne le signature posameznih dokumentov, ker se je položaj tedaj zelo hitro spreminjal. V celoti pa se v glavnem opiram na rezultate, do katerih sta prišla oba avtorja po dolgotrajnem študiju virov, le redko opozarjam na še druge vire, moja glavna naloga je pa, da opozarjam na probleme, ki so v zvezi s temi rezultati.

Znano je, da moskóvska deklaracija iz l. 1943 proklamira cilj obnovitve neodvisne Avstrije, da pa nič ne govori o mejah bodoče Avstrije; avtorjema je to seveda znano, W. Deakin pa to izrečno poudarja (W. Deakin, *Britanci* ..., str. 120). Ne zdi se mi odveč, da to omenim, ker so se pozneje in to tudi pri nas pojavljala mnenja, da predvideva moskóvska deklaracija obnovo Avstrije v mejah l. 1937, kar bi imelo seveda za posledico, da bi meje Avstrije sploh ne bile predmet mednarodnih konferenc in pogajanj v letih po končani vojni.

Diplomska borba okrog jugoslovansko-avstrijske meje ima v času druge svetovne vojne in še nekaj časa pozneje formalno značaj borbe za okupacijske cone, v katere naj bo razdeljena Avstrija po zlomu nacizma. Razlikuje se med temi conami in med dokončno rešitvijo vprašanja na mirovni konferenci ali ob splošni mirovni ureditvi. V že omenjenem britanskem Edenovem predlogu v Jalti 10. februarja 1945 se govori o tem, da naj bo jugoslovansko-avstrijska meja iz l. 1937 meja do »dokončne teritorialne ureditve«, do »dokončne mirovne ureditve« (pending the final territorial settlement; pending the final peace settlement).⁴ Na samem sestanku zunanjih ministrov v Jalti 10. februarja 1945 je predložil Eden tekst note Jugoslaviji, Molotov in Stettinius sta izjavila, da morata predlog še preštudirati, Stettinius pa je še izjavil, da gre paragraf b) na strani 2 preko razdobja okupacije in bi ga bilo potrebno preformulirati, kar je Eden sprejel; naslednji dan 11. februarja sporoča Eden Molotovu, da je z ozirom na pomisleke ameriške delegacije preformuliral točko a) (pač b!) in mu pošilja novo formulacijo, ki je pa izdajatelj teh dokumentov ni našel; če pa pogledamo točko b) v prvotnem Edenovem predlogu, ki govori o nedotakljivosti te meje, vidimo, da ga je mogoče interpretirati v smislu veljavnosti te meje tudi za kasnejše razdobje in nas ta pomislek samo potrjuje v mnenju, da so tedaj hoteli stipulirati to mejo kot mejo do končne mirovne ureditve.⁵ Isto razlikovanje pride do izraza v notah kritičnega razdobja v maju 1945: britanska nota 12. maja zahteva umik jugoslovanskih čet na mejo 1937 »kot začasno mejo med Avstrijo in Jugoslavijo, dokler ne bo meja dokončno določena na mirovni konferenci«; jugoslovanski odgovor 13. maja izjavlja, da »naše zahteve ne prejudicirajo odločitve mirovne konference«; ameriška nota 15. maja se pridružuje britanskemu stališču, da naj Jugo-

³ Fran Zwitter, Priprave Znanstvenega inštituta za reševanje mejnih vprašanj po vojni, Osvoboditev Slovenije, Lj. 1977, str. 264, 266, 268.

⁴ D. Biber, Britansko-jugoslovanski nesporazumi, n.o.m., str. 477 («da morajo meje ostati takšne, kakršne so, vse do mirovne pogodbe»), str. 478 («O tem bi skupno obvestili jugoslovansko vlado in od nje zahtevali, naj sprejme obveznost, da bo spoštovala »začasno mejo«, kot je to bilo izrecno rečeno»). W. Deakin, *Britanci* ..., n.o.m., str. 120 («vse do končne teritorialne ureditve», »do končnega mirovnega sporazuma«).

⁵ Točen slovenski prevod prvotnega Edenovega predloga W. Deakin, *Britanci* ..., n.o.m., str. 120 angleški original Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers, The Conferences at Malta and Yalta 1945, Washington 1955, str. 887 (odslej Foreign Relations ...); ostali podatki Foreign Relations ..., str. 876, 881, 939, 964, 981.

slavija prizna mejo 1937 z Avstrijo »do dokončne določitve meja pri splošni mirovni ureditvi«; na istem stališču kakor odgovor britanski vladi stoji jugoslovanski odgovor na ameriško noto 16. maja; britanski negativni odgovor 17. maja poudarja, da se jugoslovanska vlada strinja s tem, »da je treba za vsako spremembo avstrijskih meja čakati na končno odločitev pri mirovni ureditvi«, trdi pa, da bi okupacija ozemelj, ki jih jugoslovanska vlada zahteva, spremenila obstoječe stanje na teh ozemljih, ki ga mora britanska vlada ohraniti do mirovne ureditve; jugoslovanski odgovor na britansko noto in odgovor na ameriško noto od 19. maja, ki pristaja na umik jugoslovanskih čet iz Koroške, pa protestira proti mnenju, da bi bila prisotnost jugoslovanskih čet prejudic za določitev meja med Jugoslavijo in Avstrijo, in izjavlja tudi, da umik jugoslovanskih čet ni prejudic za končno določitev meje z Avstrijo, do katere bo prišlo na mirovni konferenci.⁶ Pomen razlikovanja med okupacijskimi conami in definitivno odločitvijo o mejah je v tem, da je bilo vprašanje meje med Jugoslavijo in Avstrijo priznано kot odprto in da je bilo v naslednjih štirih letih predmet številnih konferenc in mednarodnih pogajanj. Popolnoma jasno pa je, da je določitev okupacijskih con v resnici zelo vplivala na odločitev o definitivni meji. Ves čas vojne se diplomacija zanima za vprašanje bodoče jugoslovansko-avstrijske meje. Deakin je še kot prvi sekretar britanskega veleposlaništva v Beogradu 28. aprila 1945 pisal, da bodo Slovenci verjetno brez težav ali zamude rešili vprašanje v svojo korist, če se Rusi ne bodo strinjali s podporo britanskim in ameriškim namenom, da ohranijo meje Avstrije iz l. 1937 vsaj v času vojaške zasedbe.⁷ Vsa zgodovina ne le tega vprašanja, ampak tudi vprašanj Julijske krajine in drugih evropskih vprašanj dokazuje, kako velik vpliv so imele na mirovne pogodbe in na poznejši razvoj Evrope okupacijske cone, ki so nastale v času zloma nacizma.

Kar se tiče okupacijskih con v Avstriji, je pač sigurno, da so se tri velesile sporazumele, da naj imajo v Avstriji svoje okupacijske cone le te tri velesile; nek uradni nepodpisani zapis v Foreign Office-u od 12. marca 1945 trdi, da je bil — celo na pobudo sovjetske vlade — dosežen sporazum, da ne bodo povabili nobene manjše zavezniške države k sodelovanju pri zasedbi Avstrije, in da je zato lahko odkloniti takšno Titovo zahtevo (W. Deakin, *Britanci*..., str. 117—118); H. Macmillan, minister rezident za Sredozemlje, trdi maja 1945, da so se štiri velesile sporazumele, da bodo samo one sodelovale pri okupaciji Avstrije, medtem ko glede Julijske krajine takega sporazuma ni (D. Biber, *Britansko-jugoslovanski nesporazumi*..., n.o.m., str. 481). Te trditve niso bile nikdar osporavane; edina sprememba, do katere je prišlo v času med jaltško konferenco in zlomom nacizma, je bila v tem, da so se tri velesile sporazumele, da naj pri okupaciji Avstrije poleg njih sodeluje tudi Francija. Te ugotovitve pa ob vsej svoji pomembnosti še ne dajejo odgovora na vprašanje, kaj naj bi obsegale posamezne okupacijske cone. V Edenovem predlogu na jaltški konferenci 10. februarja 1945 je stavek: »Če bodo sprejeti britanski predlogi glede okupacijskih con v Avstriji, bo spadala jugoslovansko-avstrijska meja po vsej svoji dolžini pod britansko pristojnost« (If the British proposals for the allocation of zones of occupation in Austria are approved, the whole length of the

⁶ D. Biber, *Britansko-jugoslovanski nesporazumi*, n.o.m., str. 480 (za noto 12. maja), Documents on the Carinthian Question, Ministry for Foreign Affairs of the FPRY, Beograd 1948, str. 39 (britanska nota 12. maja), 41 (jug. odgovor 13. maja), 42 (ameriška nota 15. maja), 44 (jug. odgovor ameriški vladi 16. maja), 45 (britanski odgovor jug. vladi 17. maja), 49—50 (jug. odgovor britanski vladi 19. maja), 51—52 (jug. odgovor ameriški vladi 19. maja).

⁷ D. Biber, *Britansko-jugoslovanski nesporazumi*, n.o.m., str. 488.

Austro-Yugoslav frontier will be a British responsibility«; W. Deakin, *Britanci...*, str. 120). Iz tega sledi, da je bil tak britanski predlog že predložen, da pa še ni bil sprejet. V istem predlogu nadaljuje Eden, da je pričakovati težave z Jugoslavijo, ki sicer še ni postavila zahtev do Štajerske, pač pa glede Celovca in plebiscitne cone, Velika Britanija se pa hoče izogniti te žavam kakor v Grčiji in zato predlaga skupen korak treh velesil; s katerim se obvesti jugoslovanska vlada, da mora do dokončne mirovne ureditve spoštovati mejo iz leta 1937. Pristanek na noto Jugoslaviji bi seveda pomenil tudi tih pristanek na britanski predlog, da naj bo vse ozemlje ob avstrijski meji z Jugoslavijo področje britanske okupacijske cone. Združene države Amerike in Sovjetska zveza so obljubile, da bodo predlog preštudirale, ZDA so ga sprejele, SZ pa ni odgovorila kljub britanski urgenci in še 10. maja 1945 opozarja sir Orme Sargent Churchilla, da Sovjetska zveza ni odgovorila na britanski predlog v Jalti (D. Biber, *Britansko-jugoslovanski nesporazumi...*, n.o.m., str. 478, 481; W. Deakin, *Britanci...*, n.o.m., str. 120—122). Če je sigurno, da v času vojne ni prišlo do skupnega diplomatskega koraka velesil pri jugoslovanski vladi in je potem v maju 1945 nastopala Velika Britanija samostojno, naknadno so se ji pa pridružile še Združene države Amerike, ostane pa vendar odprto vprašanje, če so se velesile interno dogovorile glede obsega okupacijskih con. W. Deakin trdi, da je bilo vprašanje zasedbe Avstrije nerešeno, da so se Rusi na diplomatski ravni očitno upirali, da bi pristali na dogovor v primeru zavezniške zasedbe Avstrije ali celo na začasen sporazum o njeni bodoči ureditvi, da so oteževali razprave o bodočih mejah in bili trdno odločeni, da zasedejo Avstrijo brez poprejšnjih obveznosti do Anglo-Američanov (W. Deakin, *Britanci...*, n.o.m., str. 120). Po kapitulaciji Italije je postalo aktualno vprašanje uprave zasedenih ozemelj in na moskovski konferenci oktobra 1943 je bila sklenjena ustanovitev Evropske posvetovalne komisije, (European Advisory Commission), ki je imela sedež v Londonu, v njej so bile zastopane Velika Britanija (Strang), ZDA (Winand), SZ (Gusev) in od 1944 tudi Francija (Massigli), in imela je nalogo razpravljati tudi o vprašanih okupacije in kontrole Avstrije. O njenem delu izvemo, da je imela prvo sejo 14. I. 1944, da je začela junija 1944 razpravljati o okupaciji in kontroli Avstrije, razprava je pa zastajala, ker se Amerikanci niso odločili, ali hočejo imeti okupacijsko cono v Avstriji ali ne, po poročilu 31. I. 1945 se bo razprava o aparatu kontrole v Avstriji nadaljevala, ko bodo prišla navodila za sovjetskega in francoskega predstavnika, in sporazuma ni bilo pred sovjetsko okupacijo Dunaja sredi aprila 1945.⁸

O okupacijskih conah v Avstriji se je pa tik pred jaltško konferenco razpravljalo na sestanku britanskega in ameriškega zunanjega ministra na Malti, kjer je 1. februarja 1945 najprej Amerikanec Matthews izjavil, da obstoji v splošnem soglasje z izjemo con pri Dunaju. Nato je Eden izjavil, da so Britanci glede dunajskega vprašanja za ameriško stališče proti ruskem, da pa on ni siguran, da bi v resnici obstajalo soglasje glede con z izjemo tega (t. j. dunajskega) vprašanja. Na isti seji se je razpravljalo o avstrijsko-jugoslovanski meji in Eden je poročal, da bi bile po predlagani ureditvi con (under the proposed zone arrangement) britanske čete odgovorne za avstrijsko mejo z Jugoslavijo in da ni mogoče izključiti možnosti, da bo maršal Tito želel zasesti del avstrijskega ozemlja, ki ga je zahtevala

⁸ Foreign Relations..., str. 110, op. 1; str. 507. Llewellyn Woodward, *British Foreign Policy in the Second World War*, London 1962, str. I, II, LVII—LVIII, 232, 246, 476—477; drugo obsežnejše delo L. Woodwarda pod istim naslovom I, str. LVII—LVIII, 588 sl.

Jugoslavija; položaj bi bil rešen, če bi tri velike sile sporočile maršalu Titu, da bi morale ostati meje take, kakršne so, do mirovne pogodbe, v kateri bodo rešena vprašanja zahtev prizadetih strani. Stettinius se je strinjal s to proceduro. Edenov predlog na jaltški konferenci je bil torej že nekaj dni prej prediskutiran na Malti in zanj pridobljen načelni pristanek ZDA, še vedno se pa govori le o predlagani ureditvi con.⁹ O delitvi con piše tudi dr. Tone Zorn in trdi, da je bilo o tem več načrtov, od katerih je v začetku 1945 obveljal tisti, po katerem obsega sovjetska cona Spodnjo Avstrijo in severno Gradiščansko, ameriška Zgornjo Avstrijo in Salzburško, francoska Vorarlberg in Tirolsko, britanska pa Vzhodno Tirolsko, Koroško, Štajersko in južno Gradiščansko; ta britanski predlog je bil sprejet z modifikacijo, da dobi Sovjetska zveza tudi Zgornjo Avstrijo severno od Donave in vso Gradiščansko, odprto je pa ostalo vprašanje Dunaja.¹⁰ Te trditve bi bilo potrebno kronološko fiksirati (v začetku 1945 še ni bilo odločeno, da Francija sodeluje pri okupaciji Avstrije), predvsem bi bilo pa potrebno ugotoviti, da gre in od kdaj gre v resnici za sporazum vseh velesil, tudi Sovjetske zveze.

Trditvi, da sta bili Koroška in Štajerska, t. j. ozemlje ob avstrijski meji, sporazumno dodeljeni britanski okupacijski coni, se pojavljajo v virih; a šele v maju 1945 in to izključno v britanskih virih. Sir Orme Sargent pravi v že omenjenem opozorilu Churchillu 9. ali 10. maja 1945, da je dogovorjeno, da spada Koroška v britansko okupacijsko cono v Avstriji (D. Biber, *Britansko-jugoslovanski nesporazumi* ..., n.o.m., str. 481; W. Deakin, *Britanci* ..., n.o.m., str. 122). Nato je v britanski noti Jugoslaviji od 12. maja, kjer se zahteva umik jugoslovanskih čet iz Avstrije, stavek, da britanska okupacijska cona vključuje ozemlje, ki meji na avstrijsko-jugoslovansko mejo. Ko je to noto britanski veleposlanik 12. maja osebno izročil maršalu Titu, ga je ta vprašal, kakšna je meja med britansko in sovjetsko cono; veleposlanik Stevenson ni znal odgovoriti in je rekel samo, da je področje, odkoder bi se morale umakniti jugoslovanske čete, v britanski coni (D. Biber, *Britansko-jugoslovanski nesporazumi* ..., str. 483). Stevenson tudi Velebitu dne 26. maja ni znal odgovoriti na vprašanje, če je dokončno potegnjena meja med sovjetsko in britansko cono v Avstriji (D. Biber, prav tam, str. 487). Obstoj še nekateri drugi dokumenti za to vprašanje: W. Deakin omenja, da je po kapitulaciji nemške armade v Italiji 2. maja pripadla britanskemu 5. korpusu pod poveljstvom 8. armade naloga, da zasede britansko cono, glede katere so se že prej sporazumeli, t. j. Koroško in Štajersko, pri čemer opozarja, da so Štajersko že prej zasedli Rusi (W. Deakin, *Britanci* ..., n.o.m., str. 121); general Keightley je dobil navodilo, da naj informira jugoslovanske vojaške poveljnike v Avstriji med drugim o sporazumu med zavezniki o razdelitvi okupacijskih con v Avstriji, pri čemer ne izvem nič več o tem sporazumu (D. Biber, *Britansko-jugoslovanski nesporazumi* ..., n.o.m., str. 485); veleposlanik Stevenson je bil 25. maja za osebno informacijo obveščen, da so sovjetske čete le začasno na Štajerskem, ker so se v Evropski posvetovalni komisiji dogovorili, da bo Štajerska, ne pa Gradiščansko, prišla v britansko okupacijsko cono (D. Biber, prav tam, str. 487). V vsem navedenem je poleg dragocenih informacij toliko nejasnosti o tem, kdo, kdaj in v kakšni obliki se je dogovoril o obsegu okupacijskih con v obmejnih predelih Avstrije ali so pa Britanci enostavno pro-

⁹ *Foreign Relations* ..., str. 499, 507.

¹⁰ T. Zorn, Koroško vprašanje maja 1945, *Osvoboditev Slovenije*, Lj. 1977, str. 279–280.

glasili svoje predloge v Jalti za dogovorjeno rešitev, da je za to vprašanje potrebno še novo raziskavanje.

Kar se tiče Jugoslavije, je po Titovem govoru na Visu 12. septembra 1944, po vseh vesteh Britancev iz Slovenije, pa tudi po Titovi izjavi Alexandru 21. februarja 1945, da zahteva pas ozemlja na jugu Avstrije (W. Deakin, Britanci ..., n.o.m., str. 117), jasno, da ima Jugoslavija teritorialne zahteve, čeprav tak predlog formalno še ni postavljen, ker to pač ni bil še čas mirovnih konferenc. Kar se pa tiče udeležbe Jugoslavije pri okupaciji Avstrije, najdemo na enem mestu trditev, da »Tito ni posredoval britanski ali ameriški vladi nobene izjave, v kateri bi obrazložil svoje zahteve« (W. Deakin, Britanci ..., n.o.m., str. 121). Kolikor se ta trditev ne nanaša na teritorialne zahteve, ampak na udeležbo pri okupaciji Avstrije, govori proti njej več mest v teh člankih, kjer se omenja, da je Jugoslavija zahtevala udeležbo pri okupaciji, da zahodne velesile na to noto niso odgovorile, da je pa dala Sovjetska zveza v bistvu pozitiven odgovor: maršal Tito je izjavil 8. maja 1945 v razgovoru z generalom Morganom, da je Jugoslavija uradno zahtevala dodelitev okupacijske cone v Avstriji, zahodni zavezniki na to noto niso odgovorili, Sovjetska zveza je pa dala pozitiven odgovor (D. Biber, Britansko-jugoslovanski nesporazumi ..., str. 482; v nejasni obliki W. Deakin, Britanci ..., n.o.m., str. 123); britanski veleposlanik v Beogradu Stevenson je v sporočilu, ki je zelo protijugoslovansko, vendar mnenja, da bi bilo potrebno čimprej odgovoriti na noto jugoslovanske vlade, s katero se zahteva dodelitev okupacijske cone v Avstriji Jugoslaviji, in sporoča, da je po britanskih obvestilih sovjetska vlada ponudila Jugoslaviji del svoje okupacijske cone v Avstriji (D. Biber, Britansko-jugoslovanski nesporazumi ..., n.o.m., str. 482); feldmaršal Alexander je 11. maja v poslanici maršalu Titu, kjer sicer zahteva umik jugoslovanskih čet iz Avstrije, vendar sporočil, da je zahteval od ameriške in britanske vlade, da naj proučita Titovo zahtevo, da se Jugoslaviji dodeli okupacijska cona v Avstriji (D. Biber, prav tam, str. 481—482); ko je veleposlanik Stevenson 12. maja maršalu Titu osebno izročil noto, s katero britanska vlada zahteva umik jugoslovanskih čet iz Avstrije, mu je Tito sporočil, da se sovjetska vlada strinja z dodelitvijo okupacijskega področja jugoslovanski vojski v okviru sovjetske cone (D. Biber, prav tam, str. 483); jugoslovanska vlada je v svojem odgovoru na noto od 12. maja dne 14. maja izrazila obžalovanje, da na svojo noto za dodelitev okupacijske cone v Avstriji od 2. aprila 1945 (tu izvemo za datum note) ni dobila odgovora razen od Sovjetske zveze (D. Biber, prav tam, str. 483). Vsi ti podatki pa ostajajo deloma neizčrpn in nejasni, ker avtorja nista uporabljala jugoslovanske izdaje dokumentov o koroškem vprašanju.¹¹ V tej izdaji je objavljena jugoslovanska nota od 2. aprila 1945 zaveznikom, ki se sklicuje na jugoslovansko borbo in žrtve, izraža pripravljenost za sodelovanje pri okupaciji in upravi sovražnih ozemelj, predlaga pogajanja za določitev take jugoslovanske cone ter način njene okupacije in uprave in s svoje strani predlaga, da bi bila za to najbolj primerna cona severno od stare jugoslovansko-avstrijske meje med Italijo in Madžarsko, ki bi vključevala zlasti provinco Koroško in to tem bolj, ker živi v teh pokrajinah znatno število jugoslovanskega prebivalstva.¹² Sovjetski uradni odgovor na jugoslovansko noto ni objavljen ali pristopen, spominjam se pa, da je v bi-

¹¹ Documents on the Carinthian Question (odslej: Documents), Ministry for Foreign Affairs of the FPRY, Beograd 1948. D. Biber, Britansko-jugoslovanski nesporazumi ..., in W. Deakin, Britanci ..., publikacije ne navajata; D. Biber, Jugoslovanska in britanska politika ..., jo pa navaja v poglavju o virih in literaturi, v kasnejšem tekstu, kjer v glavnem ne govori več o tem času, je pa ne uporablja.

¹² Documents ..., str. 37—38.

stvu tak kakor ga navajajo zgoraj navedeni viri: Sovjetska zveza je pripravljena pristati na jugoslovansko okupacijsko področje v okviru sovjetske okupacijske cone v Avstriji, jugoslovanske čete bi pa bile tam pod vrhovnim poveljstvom maršala Tolbuhina. Ta sovjetski odgovor ostaja v mejah jaltskih in poznejših sklepov o okupacijskih conah v Avstriji samo s strani treh oz. štirih velesil, glede praktične izvedbe je pa treba upoštevati, da so sovjetske čete tedaj že prodirale na štajersko. Jugoslovanski odgovor na noto 12. maja, datiran s 13. majem in predan 14. maja, poudarja, da so jugoslovanske čete prešle mejo pri zasledovanju sovražnika, ki se ni pokoril pogojem kapitulacije, in predlaga, da čete ostanejo pod vrhovnim poveljstvom feldmaršala Alexandra, tako kakor bodo ostale v sovjetski okupacijski coni pod vrhovnim poveljstvom maršala Tolbuhina.¹³ Ta predlog na sebi ni bil nerealen, saj je bilo nekaj časa pozneje glede Julijske krajine odločeno, da obstoji v okviru anglo-ameriške A cone področje okupacije kontingenta jugoslovanskih čet okrog Komna, ta kontingent je pa bil številčno omejen in pod vrhovno anglo-ameriško komando. Britanska reakcija na idejo jugoslovanskih čet pod Alexandrovim poveljstvom je bila negativna, kar je Churchill takoj sporočil Alexandru (D. Biber, Britansko-jugoslovanski nesporazumi ..., n.o.m., str. 484). Drugačna je bila v začetku reakcija na vest o sovjetski ponudbi Jugoslaviji; Stevenson misli, da ni pomislekov, Macmillan misli, da morejo biti jugoslovanske čete v ruski coni, ne pa na Koroškem, celo Churchill v začetku ni proti jugoslovanski udeležbi pri okupaciji Avstrije v sovjetski coni, kakor so tudi Belgijci in Nizozemci v Nemčiji, in še nek zapis od 18. maja izraža mnenje, da bi Britanci ne ugovarjali, če tega ozemlja Jugoslavi ne bi nameravali priključiti Jugoslaviji; toda sir Orme Sargent je proti temu, ker imajo Jugoslavi teritorialne zahteve, v tem primeru se bodo pojavili še Čehi in Poljaki, in že 13. maja sporoči Foreign Office v Moskvo, da je proti sodelovanju jugoslovanskih čet v sovjetski okupacijski coni (D. Biber, Britansko-jugoslovanski nesporazumi ..., str. 482, 484; W. Deakin, Britanci ..., n.o.m., str. 123). Uradni britanski odgovor na jugoslovansko noto od 13./14. maja, datiran s 17. majem 1945, zelo ostro odklanja udeležbo jugoslovanskih čet v okupaciji britanske cone in še bolj jugoslovansko udeležbo v upravi te cone, ker bi to prejudiciralo rešitev vprašanja meja in spremenilo obstoječe stanje, zahteva čimprejšnji umik jugoslovanskih čet na mejo l. 1937, ne omenja pa z nobeno besedo jugoslovanske udeležbe v okupaciji sovjetske cone. Odločilna jugoslovanska nota od 19. maja 1945 sporoča, da je bilo izdano povelje za umik jugoslovanskih čet na predvojno mejo »na področju zahodno od Dravograda« (in the area West of Dravograd); to pomeni, da se jugoslovanske čete umaknejo iz avstrijske Koroške, ne pa iz avstrijske štajerske, ki je bila tedaj pod sovjetsko okupacijo in upravo. Uradni britanski odgovor od 26. maja 1945 se samo zahvaljuje za umik jugoslovanskih čet »z avstrijskega ozemlja«, »na jug od sedanje avstrijske meje«, ne omenja pa z nobeno besedo pasusa o področju zahodno od Dravograda; poslanik je na to opozoril le ustno. Očividno ima britanska politika namen rešiti to vprašanje s sovjetsko vlado. Iz Bibrovih in Deakinovih ugotovitev je razvidno, da so se Britanci zanimali za položaj na terenu. Že 14. maja vedo seveda, da so na področju, ki ga imajo Britanci »tehnično« za svojo cono, sovjetske in bolgarske čete, a bolgarske čete se že umikajo; po nepreverjeni vesti je Tolbuhin dovolil, da pridejo jugoslovanske čete v oni del Av-

¹³ Britanske note in jugoslovanski odgovori nanje, kakor tudi ameriške note in jugoslovanski odgovori nanje iz razdobja med 12. in 26. majem 1945 so objavljene v Documents ..., str. 39–51.

strije, ki so ga držale bolgarske čete; pri jugoslovanski noti 19. maja je britanskim strokovnjakom sumljiva omejitev na zahod od Dravograda, ker hočejo Jugoslovani pač ostati na južnem Štajerskem;¹⁴ 28. maja se poroča, da so jugoslovanske čete v sovjetski coni južno od Gradca (D. Biber, Britansko-jugoslovanski nesporazumi ..., n.o.m., str. 486, 487, 495; »južno od Drave« je pač lapsus na mesto »južno od Gradca«). Nek britanski zapis od 18. maja ugiba, da naj bi Jugoslovanom dodelili okupacijo Gradišćanske; a drug zapis od 19. maja poroča, da se Bolgari umikajo iz področja Wolfsberg—Dravograd na Madžarsko in da je po nepotrjenih vesteh Tolbuhin pristal, da Jugoslovani razširijo svoje področje (W. Deakin, Britanci ..., n.o.m., str. 123). Sigurno je, da je v tem času v okviru sovjetske okupacijske cone na avstrijskem Štajerskem obstajala tudi jugoslovanska okupacijska cona na področju južno od Gradca in o tej coni se je takrat govorilo kot o nekaki zastavi za jugoslovanske teritorialne zahteve na Koroškem. Ta cona je pa prenehala obstajati v začetku julija 1945, ko je bila izvedena razmejitev med britansko in sovjetsko okupacijsko cono v tem smislu, da je avstrijska Štajerska prišla pod britansko okupacijo, ko so sovjetske in jugoslovanske čete evakuirale avstrijsko Štajersko in je bil s tem konec jugoslovanske okupacije Avstrije. Nepojasnjena je pa še vsa zgodovina te jugoslovanske okupacijske cone in nepojasnjeno tudi, kako je prišlo do britansko-sovjetskega sporazuma in ali je bila Jugoslavija o tem konzultirana ali vsaj obveščena.¹⁵ Evropska posvetovalna komisija pa obstoji še do potsdamske konference in L. Woodward piše, da so postali Rusi po okupaciji Dunaja mnogo bolj zahtevni in da je prišlo do končnega sporazuma šele po ostrih zamenjavah mnenj (sharp exchanges) med Churchillom, Trumanom in Stalinom.¹⁶

Vsa ta slika je seveda enostranska, ker sloni na britanskih in deloma jugoslovanskih in ameriških virih, medtem ko sovjetski uradni dokumenti niso dostopni. Pri tem mislim ševeda na državne in diplomatske dokumente, ne na odnose med komunističnimi partijami Slovenije, Jugoslavije in Avstrije ter moskovsko centralo, ki so deloma že obdelani in ne spadajo v ta okvir. O stališču SZ moremo nekaj sklepati iz že navedenega; iz Deakinove navedbe, da je po Titovem govoru na Visu radio Svobodna Avstrija, ki je bil v sovjetskih rokah, izjavljal, da avstrijsko ljudstvo podpira upravičenost jugoslovanske zahteve do ozemlja na Koroškem (W. Deakin, Britanci ..., n.o.m., str. 108), ne smemo sklepati preveč; ostala mesta v Deakinovi razpravi o vprašanju jugoslovansko-sovjetskih odnosov v tem vprašanju predstavljajo le britanske domneve ali pa opozorila na vprašanja, ki jih bo treba še proučevati (prav tam, str. 113, 121, 123—124). Mislim pa, da bi se avtorja vendar mogla dotakniti vprašanja korespondence med Rennerjem in Stalinom, ki spada časovno v okvir njunih izvajanj. O tem sta pisala med Slovenci že J. Pleterski in T. Zorn in tu naj samo reproduciram in nekoliko dopolnim njuna izvajanja.¹⁷ Karl Renner je živel v Gloggnitzu, ki so ga 1. aprila 1945 zasedle sovjetske čete, in je nato začel sestavljati iz socialnih demokratov, krščanskih socialcev oz. ljudske stranke in komunistov začasno

¹⁴ Bibrovo opozorilo, da so bile tam ves čas vojne, pač ne velja, ker je gotovo mišljen južni del avstrijske Štajerske.

¹⁵ Na evakuacijo opozarja le Biber, Britansko-jugoslovanski nesporazumi ..., str. 489, v resuméju svoje razprave.

¹⁶ L. Woodward, British Foreign Policy in the Second World War, London 1962, str. 477 (krajša izdaja tega dela, ki daje le zelo sumarno sliko, medtem ko si od obsežnejše izdaje pod istim naslovom, projektirane na 5 knjig, izšle ali bile vsaj meni dostopne le prve tri knjige (I.—III. London 1970—1971), ki tega vprašanja še ne obravnavajo. Prim. tudi Foreign Relations ..., n.o.m., str. 110, op. 1.

¹⁷ J. P. (= Janko Pleterski), Dokument iz evropske zgodovine, Rennerjevo pismo Stalinu, Naši razgledi 14. I. 1956. T. Zorn, Koroško vprašanje maja 1945, n.o.m., str. 281.

vlado, ki jo je 27. aprila 1945 de facto priznal Tolbuhin, SZ je pa preko te vlade hotela dobiti odločujoč vpliv v vsej Avstriji. Zahodne vlade so to vlado priznale šele 20. oktobra 1945, ko je bila dopolnjena z novimi člani. Poraz komunistov pri avstrijskih novembrskih volitvah leta 1945 je pa dokazal, da je bila historična vloga te vlade v tem, da je vsa Avstrija prešla v zahodni tabor. Renner je pa prej 15. aprila 1945 napisal Stalinu pismo, objavljeno v nemščini v reviji KPA. Weg und Ziel decembra 1955, v slovenščini pa deloma od Pleterskega, kjer govori med drugim o nevarnosti izgube ozemlja pri obračunavanju s sosedi, pri čemer je seveda mišljena Koroška. Stalin je odgovoril s pismom, objavljenim v prevodu pri Pleterskem, kjer zagotavlja integriteto Avstrije. Vesti o tem pismu so se pojavile v avstrijskem tisku že pred volitvami, kopijo tega pisma je pa dobilo tedaj jugoslovansko ministrstvo za zunanje zadeve iz Moskve. V času konflikta z informbirojem in po sovjetskem pristanku na meje Avstrije v obsegu l. 1937 dne 20. junija 1949 je pa prišlo do jugoslovanske note in nato do sovjetske note v avgustu 1949, kjer se z jugoslovanske strani očita Stalinovo pismo, s sovjetske pa daje interpretacija, da ni šlo za teritorialno integriteto Avstrije, ampak za njeno ohranitev proti britanskemu načrtu podonavske monarhije in proti slovanskim, tudi jugoslovanskim nacionalističnim načrtom razkosanja Avstrije med njene sosedé. Mislim, da je pravilna interpretacija o teritorialni integriteti. Na drugi strani je pa res, da se SZ pri konferencah o jugoslovansko-avstrijski meji v naslednjih letih ni čutila vezano zaradi Stalinovega pisma in da je prav temu pripisovati, da je ostalo to vprašanje odprto do l. 1949 kljub stališču zahodnih velésil, ki so se ves čas zavzemale za avstrijske meje iz l. 1937. Res pa je, da je šlo sovjetski politiki ob koncu vojne predvsem za vpliv na vso Avstrijo, iniciativa o vprašanju meje je pa prihajala izključno le od Slovencev in Jugoslavije.

Jasno je, da je kljub uradnemu zagotavljanju, da gre v času vojne samo za določitev okupacijskih con in da bo vprašanje meja odloženo šele na povojnih konferencah oz. splošni mirovni ureditvi, in kljub uradnemu stališču zlasti Velike Britanije in Zedinjenih držav Amerike, da v času vojne ne sprejmejo nikakih obvez glede teritorialnih sprememb, vprašanje bodočih meja že med vojno zanimalo diplomate in njihove eksperte. To sta v svojih razpravah deloma upoštevala že D. Biber in W. Deakin. Pri tem je potrebno upoštevati tudi vprašanje jugoslovansko-italijanske meje v njegovi prvi fazi, ker so ta vprašanja povezana med seboj in obstoje podobnosti, a tudi razlike. Primorsko vprašanje v prvi fazi je v svoji študiji v glavnem že obdelal Dragovan šepić.¹⁸ Prva iniciativa je prišla od jugoslovanskega poslanika v Moskvi Milana Gavrilovića, ki je to sporočil britanskemu poslaniku v Moskvi Crippsu, in Eden je nato v situaciji, ko je bila Velika Britanija sama v vojni, Italija že tudi v vojni z njo, Jugoslavija pa na višku dileme o pristopu ali nepristopu k trojnemu paktu, pooblastil britanskega poslanika v Beogradu Campbella za izjavo knezu Pavlu, da Velika Britanija študira s simpatijo vprašanje revizije jugoslovanske meje z Italijo v Istri in na otokih vse do Gorice in da bi bila pripravljena postaviti in zagovarjati to vprašanje na mirovni konferenci; ta sklep je odobrila britanski kabinet 3. marca 1941 in Campbell je bil pooblaščen 22. marca

¹⁸ Dragovan Šepić, Velika Britanija i pitanje revizije jugoslavensko-italijanske granice 1941, ZC XXX, 1976, str. 47–77 (v prilogah so objavljeni v originalu mnenje britanskih ekspertov, verjetno prof. Laffana, iz februarja 1941, spomenica Slovenske ljudske stranke od 1. maja 1941 in spomenica jugoslovanske emigrantske vlade od 27. decembra 1941); isti članek objavlja Šepić tudi v Casopisu za suvremenu povijest VII, 1, Zagreb 1975, str. 121–139, vendar pa brez prilog; sumarno govori o tem tudi D. Biber, Jugoslovanska in britanska politika ..., n.o.m., str. 131.

ponoviti to obljubo eventualnim voditeljem državnega udara.¹⁹ Po govoru predsednika jugoslovanske emigrantske vlade generala Simovića na britanskem radiu 27. junija 1941, kjer so omenjene jugoslovanske teritorialne zahteve, med drugim tudi na Primorskem in Koroškem, je pa sledila reakcija italijanskih protifašističnih političnih emigrantov v ZDA, ki jih je podprla ameriška vlada, in nato je sledila menjava not, pisem itd., kar opisuje Šepić, končni rezultat je pa bila odločitev, da se naj o mejnih vprašanjih javno ne razpravlja. Britanska vlada ni preklicala svoje izjave, tudi v tajnih pogajanjih se zaradi tega ni hotela vezati glede metropolitanskih meja Italije in v zvezi s tem je njen načrt, da se naj na tem ozemlju, ki je sporno, uvede po izgonu Nemcev zavezniška vojaška in ne italijanska uprava, kar bi dalo seveda okupacijski sili možnost, da v glavnem odloča o bodoči usodi tega ozemlja.²⁰ Njena izjava ima seveda zelo splošen značaj in teritorij ni preciziran. Isto velja tudi za znani Stalinov predlog Edenu na razgovoru v Moskvi 16. decembra 1941: Jugoslavija naj bo obnovljena in naj dobi italijanske otoke ob svoji obali in določena obalna mesta na Jadranu, obnovljena naj bo tudi Avstrija kot neodvisna država in eventualno naj postane tudi Bavarska neodvisna država; Eden je odgovoril le, da je britanska vlada naklonjena obnovitvi neodvisne Avstrije.²¹ Jasen odgovor na vprašanje, kako si je britanska vlada predstavljala izvršitev svoje obljube, predstavlja pa interni elaborat, ki ga je Foreign Office zahteval od Foreign Research and Press Service-a pri Balliol College-u v Oxfordu, elaborat, ki je datiran 5. februarja 1941 in bil predan 7. februarja 1941, torej pred vladno izjavo, njegov avtor je bil verjetno prof. Laffan, izdal ga je pa Šepić v prilogi svoje razprave. Jugoslavija naj bi dobila Zadar, Reko, otoke ob vzhodni obali Jadrana, Istro vzhodno od Raše, Notranjsko, meja naj bi potekala od Raše do štanjela tako, da bi pustila na italijanski strani železniško progo Trst—Štanjel—Gorica, severno od Gorice naj bi pa zavila na staro mejo med Avstro-Ogrsko in Italijo. Italija naj bi torej ohranila Gorico, Trst in vso zahodno obalo Istre od Trsta do Pule, pa tudi centralno Istro kljub določenemu omahovanju glede Pazina in Buzeta, meja bi bila v bistvu Wilsonova črta s spremembo v korist Jugoslavije za severno Goriško. Potreba za revizijo meje se utemeljuje z etnografskim momentom, sklicujoč se na avstrijsko štetje leta 1910, priznava se pa, da je ta moment korigiran zaradi gospodarskih in strateških argumentov v korist Italije, omenja pa tudi, da je italijanska kultura višja. Predvideva se tudi zamenjava prebivalstva, kar tedaj pomeni, da se slovensko in hrvatsko oziroma italijansko prebivalstvo preseli na svojo stran nove državne meje, preselitev je prostovoljna, vendar pa tisti, ki ostane, ne uživa nikakih manjšinskih pravic. S tem elaboratom se je strinjal P. L. Rose v Foreign Office-u in vlada je nato dala svojo izjavo, seveda le v zgornj omenjeni splošni obliki brez bolj konkretnih navedb. Jasno je, da se ta načrt zelo bistveno razlikuje ne samo od tistega, kar je Jugoslavija pozneje zahtevala, ampak tudi od tistega, kar je pozneje dobila, in tudi tedaj ne moremo govoriti o kaki posebni naklonjenosti Velike Britanije do jugoslovanskih teženj.

Problem jugoslovansko-avstrijske meje je seveda bistveno drugačen, saj tu npr. ni bilo nikake izjave kake tuje države, vendar pa ta ekskurz

¹⁹ Prim. tudi L. Woodward, *British Foreign Policy in the Second World War I*, London 1970, str. 532, 542.

²⁰ L. Woodward, *British Foreign Policy in the Second World War, II*, London 1971, str. 234, 463; D. Biber, *Mednarodni položaj Jugoslavije v zadnjem letu druge svetovne vojne, Osvoboditev Slovenije 1945*, Lj. 1977, str. 248—249.

²¹ L. Woodward, *British Foreign Policy in the Second World War, II*, London 1971, str. 222—223.

v vprašanje jugoslovanske-italijanske meje ni bil odveč in to zaradi poznavanja splošne atmosfere in zato, ker so se z obema problemoma bavili v glavnem isti ljudje in iste institucije. Prvi korak glede vseh meja Slovenije, tudi severnih, predstavlja spomenica iz Jeruzalema 1. maja 1941, ki je stvarno delo politikov iz vrst Slovenske ljudske stranke, ki so odšli ob zlomu stare Jugoslavije, britanska vlada jo je pa pojmovala kot vladno spomenico, obenem pa imela vtis, da njen glavni predstavnik minister Krek ne pozna angleške vladne izjave. V tej spomenici se zahteva proti Italiji meja na Tagliamentu, proti Avstriji vsa Koroška in štajerska do Wildona, proti Madžarski pa meja po Krki do njenega izliva v Dravo. Ta spomenica, ki je s svojimi zahtevami vzbudila odpor tudi pri nekaterih slovenskih političnih emigrantih, je brez dvoma več škodovala kakor pa koristila. Nato je sledila spomenica jugoslovanske emigrantske vlade od 27. decembra 1941, ki poudarja bolj etnični princip, ostaja pa nejasna glede zahtev v Furlaniji in na Koroškem.²² Kakor je ugotovil že D. Biber, je dala britanska vlada na te spomenice in na dopise in intervencije dr. Kreka le sledeče uradne odgovore: sir Orme Sargent je izjavil jugoslovanskemu kr. poslaniku, da Foreign Office na memorandum od 27. XII. 1941 uradno ne bo odgovoril (D. Biber, *Jugoslovanska in britanska politika* ..., n.o.m., str. 132, op. 15); Foreign Office je 12. maja 1942 potrdil, da ne bo prevzel nobenih obveznosti, ki bi prizadele jugoslovanske interese, ne da bi se prej posvetoval z jugoslovansko vlado, v aide-mémoireu 12. novembra 1942 je pa Sir Orme Sargent sporočil poslaništvu, da v času vojne ne razpravlja in se ne obvezuje v nobenem teritorialnem vprašanju, to je treba proučiti in reševati ob mirovni ureditvi (D. Biber, prav tam, str. 133, op. 17). Bolj zanimiva so mnenja britanskih ekspertov in diplomatov v prvi polovici 1. 1942, ki jih je deloma obravnaval že D. Biber (*Jugoslovanska in britanska politika* ..., n.o.m., str. 133—134). Ambasador pri kr. jugoslovanski vladi Rendel piše 12. marca 1942 v nekem pismu, da uničevanje Slovencev stalno napreduje in da po dveh ali treh letih ne bo več nobenih Slovencev, da bi jim dali kako ozemlje. P. L. Rose se je seznanil z mnenjem prof. Laffana in piše, da so zahteve Slovencev divje in politično pretirane. Prof. Laffan piše marca 1942 (ob pismu dr. Kreka Bruce Lockhartu) med drugim, da se zdi, da mlajša generacija koroških Slovencev prevzema nacistične ideje, da so bili slovenski okraji prominentni v nacistični vstaji na Koroškem 1. 1934 in da so 1. 1938 glasovali za Anschluss v sorazmerno večjem številu kakor pa ostali okraji; k tej zadnji trditvi D. Biber pripominja, da Laffan ni poznal navodila Stojadinovića in Korošca koroškim Slovencem, da naj glasujejo za Anschluss, ker bi se sicer po nepotrebnem izpostavljali nacističnim preganjanjem. Memorandum o mejah evropskih konfederacij in transferu nemških populacij, sestavljen od inozemske raziskovalne in tiskovne službe v Balliol College-u v Oxfordu, sicer priznava, da je južni del Celovške kotline slovenski in da bi bil verjetno majhen rob na jugu celo za Jugoslavijo, proti temu pa govore gospodarski in strateški momenti, sicer bi bilo pa potrebno priključiti vso kotlino. Laffan priznava 13. maja 1942 načelniku Južnega oddelka Foreign Office-a Howardu, da so se Slovenci sicer silovito borili, a da kaže, da jim je usojeno izumreti, če ne bo prišlo do čisto novih odnosov med obnovljenima Avstrijo in Jugoslavijo. V celoti pa Biber piše, da Britanci odklanjajo jugoslovanske zahteve, bodisi da prihajajo od kraljevske vlade ali od maršala Tita, da se zavzemajo za zamenjavo prebivalstva

²² Obe spomenici je objavil in komentiral že Dr. Sepić v svoji že citirani študiji. Prim. tudi D. Biber, *Jugoslovanska in britanska politika* ..., str. 131 sl.

in celo za mejno korekturo v korist Avstrije ob Muri. — K tem ugotovitvam dr. Bibra naj dodam nekaj dopolnil na podlagi kopij nekaterih izbranih dokumentov, ki mi jih je preskrbel dr. Biber in se mu zanje zahvaljujem; dokumentacija ni izčrpna, vendar pa zajema bistvene stvari.²³ Že omenjeni memorandumi povedo že s svojim naslovom, da gre za tedanje britanske načrte konfederacij držav med Nemčijo in Italijo na eni strani in Sovjetsko zvezo na drugi strani, ki so bili pozneje opuščeni zaradi odpora Sovjetske zveze, in pa za spremembe meja in »transfere« milijonov nemškega prebivalstva. Kar se pa tiče našega vprašanja, stoje memorandumi kljub že omenjeni koncesiji Jugoslovanom na stališču, da naj iz strateških in gospodarskih razlogov in zaradi plebiscita ostane meja iz let 1920—1939 in to tudi v primeru, da ostane Avstrija del Nemčije; Maribor se označuje kot nemško mesto, vendar naj pa ostane meja tudi v štajerskem sektorju nespremenjena. Kar se pa tiče jugoslovansko-italijanske meje, se razlikujejo tri variante; po prvi varianti naj bi šla meja po Raši; po drugi varianti naj bi Italija ohranila Gorico z zvezo s Trstom, sam Trst in vso zahodno obalo Istré do Pule, izvršila naj bi se pa zamenjava prebivalstva; po tretji varianti naj bi Italija ohranila le svoje ozemlje pred 1918 in pa jugozahodni del Goriško-Gradiščanske, vendar bi pa ta varianta prišla v poštev le, če bi Jugoslavija spadala pod kako severno konfederacijo. — Laffan v svoji polemiki z dr. Krekom spretno izrablja slabosti nasprotnika, brani štetje 1910 in sploh avstroogrsko upravo, značilna je pa njegova polemika proti »etnični mejki«, kakor so Britanci očividno imenovali drugo varianto v memorandumih; očita ji upravičeno, da loči mesta od podeželja, a njegova rešitev je, da naj se podeželje žrtvuje mestom v smislu njegovega že omenjenega memoranduma od 5. II. 1941. Glede Koroške se opira na S. Wambaugh in M. Wutteja, brani plebiscit, priznava, da so narodno zavedno koroški Slovenci za Jugoslavijo, a to je le del majhne manjšine, proti temu govore geografski in ekonomski razlogi, za to pa le arheološki argumenti. Njegova že omenjena trditev, da prevzema mlajša generacija koroških Slovencev nacistične ideje, je absurda, saj more biti nacist le slovenski renegat, prav tako pa tudi trditev, da so bili slovenski kraji prominentni v nacistični vstaji l. 1934.²⁴ Glede štajerske odklanja vsako korekturo v korist Jugoslavije. — Elaborat *The Yugoslavs of Austria* v glavnem le ponavlja prejšnje elaborate. — Laffanov elaborat za Howarda poleg že omenjenega trdi po nemških avtorjih, da je pri Slovencih močan provincialni patriotizem, da je nacionalna zavest najbolj razvita pri kranjskih Slovencih, manj pa pri štajercih in Korošcih, in da se koroški dialekt razlikuje od kranjskega. Značilno pa je, da za Maribor in s tem povezano zgornjo Dravsko in Mežiško dolino obširno brez zavzemanja stališč navaja argumente obeh strani iz l. 1919, in da se posebej ustavlja ob vprašanju spremembe meje ob Muri iz gospodarskih razlogov v tem smislu, da bi se meja premaknila na razvodje med Muro in Dravo v korist Avstrije. — Britanski eksperti omenjajo germanizacijo, kar je zanje bolj argument v škodo Slovencev, omenjajo tudi nemški politični pritisk, vendar le bolj za dobo prve avstrijske republike, ne pa po vseh posledicah za etnično stanje in narodno za-

²³ Memoranda on Frontiers of European Confederations and the Transfer of German Populations, February 20, 1942, Foreign Research and Press Service, Balliol College, Oxford, PRO, FO 371/33448, R 6150/646/67. — Comment upon a Letter proposing revision of the Slovene frontiers of Yugoslavia, March 20, Foreign Research and Press Service, Balliol College, Oxford, PRO, FO 371/33446, R 1580/35, 92 (avtor skoraj gotovo Laffan). — *The Yugoslavs of Austria*, PRO, FO 371/33446, R 2986/35/92, May 1, 1942. — *The Austro-Yugoslav Frontier*, Laffan Howard, 13. V. 1942, PRO, FO 371/33498, R 3425/92.

²⁴ Prim. karto in brošuri Fran Zwitter, *To destroy Nazism or to reward it? An Aspect of the Question of Slovene Carinthia*, Beograd 1947, str. 22.

vest. Kar se tiče vprašanja, ali se je za te eksperte po odločitvah iz let 1919 in 1920 še kaj spremenilo, omenja le avtor elaborata *The Yugoslavs of Austria* bežno, da je vsa Koroška krepko nacistična; sicer pa moči nacizma pri severnih sosedih Slovenije ne omenja nihče. Kar se pa tiče vojne dobe, imamo poleg ciničnih izjav, da bodo Slovenci itak izginili, še Laffanovo izenačevanje postopanja s štajerskimi Nemci v stari Jugoslaviji s postopanjem nacistov, njegovo omembo o preselitvi Kočevarjev v kot med Savo in Sotlo, pri čemer se ne vpraša, kaj je bilo s prejšnjimi prebivalci, in omembo avtorja elaborata *The Yugoslavs of Austria*, da je bil na Koroškem imenovan komisar za manjšinska vprašanja, da reši ta vprašanja, rezultati so pa neznani in jih avtor očividno ni znal uganiti. Nihče pa ne omenja partizanov, ker avtorji o tem morda tedaj res niso imeli informacij, kar pa vendar dokazuje, da so se vsa ta britanska stališča formirala v času, ko njihovi avtorji še niso mogli predvideti, kakšna bo bodoča Jugoslavija.

V začetku leta 1944 postanejo britanski eksperti za ta vprašanja spet bolj aktivni. D. Biber omenja v svoji prvi razpravi le spomenico W. Deakina iz Beograda 28. IV. 1945, kjer se trdi, da ni dokazov za obstoj večine v korist Slovencev na spornem ozemlju, da bodo pa Slovenci verjetno rešili vprašanje v svojo korist, če se ne bodo Rusi pridružili britanskemu in ameriškem stališču, da ohranijo mejo iz l. 1937 vsaj za čas vojaške okupacije, in pa analizo od 4. oktobra 1945, ki je proti plebiscitu, odklanja pa tudi jugoslovanske zahteve z ekonomskimi in strateškimi argumenti in pa z majhnim številom pristašev teh zahtev, in je celo za korekturo meje ob Muri, v korist Avstrije (Biber, *Britansko-jugoslovanski nesporazumi...*, n.o.m., str. 488). W. Deakin omenja samo, da je bil zadnji britanski memorandum o tem vprašanju pred kritičnim majem 1945 napisan februarja 1944 in da ta memorandum le ponavlja britansko stališče iz leta 1920 in je mnenja, da ni treba na tem nič spreminjati; zanimivo pa je, da je bil ta memorandum predložen 8. maja 1944 Evropski posvetovalni komisiji, in če upoštevamo še, da se v zadnji od Deakinovih prilog omenja sir W. Strang, ki ga poznamo kot britanskega zastopnika v tej komisiji, se zdi, da bi bilo za naše vprašanje koristno preštudirati zgodovino te komisije; zelo važni so pa fragmenti dokumentov, ki jih W. Deakin objavlja kot prilogo svoje študije (W. Deakin, *Britanci...*, str. 122—123 in 124—126). V svoji drugi študiji D. Biber opozarja na memorandum 20. januarja 1944 in na predloge po korekturi meje na Muri v korist Avstrije (Jugoslovanska in britanska politika..., n.o.m., str. 133—134, op. 23).

Kronološko se je treba najprej dotakniti memoranduma od 20. januarja 1944.²⁵ V memorandumu se trdi, da so kranjski Slovenci nacionalno zavedni, štajerski manj, koroški še manj. Kakor v drugih britanskih dokumentih se podatki o štetjih, volitvah in šolah iz avstro-ogrske dobe sprejemajo brez vsake kritike in kritične osvetlitve, le ponekod se izražajo pomisleki glede štetij na Koroškem v dobi prve avstrijske republike, jugoslovanske statistike se z izjemo enega mesta nikjer ne omenjajo, prav tako se seveda nikjer ne omenja naša literatura, čeprav je ta literatura že tedaj osvetlila, npr. vprašanje nemštva mest na Slovenskem štajerskem v avstroogrski in kasnejši dobi.²⁶ Glede zahodnega sektorja meje stoji memorandum na stališču, da naj ostane meja na Karavankah nespremenjena in sicer zaradi

²⁵ *The Austro-Yugoslav Frontier*, (with map), Research Department, Foreign Office, 20th January 1944, PRO, FO 371/37174. Memorandum z istim naslovom od 4. oktobra 1945, PRO, FO 371/48926, R 17242/2395/92, ima v glavnem identičen tekst, nekaj mest je spremenjenih z ozirom na nove dogodke in novo situacijo. Zahvaljujem se dr. Bibru za kopijo obeh dokumentov.

²⁶ Prim. Fr. Zwitter, *Nemci na Slovenskem*, Sodobnost VI, Lj. 1938.

ekonomskih in strateških razlogov in zaradi plebiscita. Glede Maribora, Dravske doline nad Mariborom in z njo povezane Mežiške doline memorandum omahuje, navajajo se gospodarski argumenti za eno in drugo stran; v etničnem oziru se na podlagi avstrijskega štetja iz leta 1910, ki je za memorandum edino merodajno, označuje to ozemlje kot nacionalno mešano, trdi se, da so Nemci tu gospodarsko in kulturno vodilni, vendar se pa končno ne predlaga sprememba meje. Pač pa se iz gospodarskih razlogov predlaga sprememba meje ob Muri nad Radgono v korist Avstrije, tako da bi šla meja po razvodju med Muro in Dravo. Omenja se nacistično preganjanje Slovencev po l. 1941, vendar se pa z manjšim akcentom trdi tudi, da so bili Nemci preganjani v stari Jugoslaviji. Jugoslovanski voditelji od aprila 1941 vključno z maršalom Titom zahtevajo spremembo meje v korist Jugoslavije, vendar pa to ni upravičeno, ker so vmes visoke gore in ker bi zajeli preveč Nemcev. Kar se pa tiče manjšin in odnosov med državama, se predlaga, da se naj Nemci v Sloveniji, ki jih je 1931 bilo okrog 30.000, ne pozabi se pa omeniti, da je po 1941 njihovo število zelo narastlo, izselijo v Avstrijo, koroški Slovenci, ki jih je tudi okrog 30.000, pa v Jugoslavijo; najboljše bi pa bilo, da bi Jugoslavija in Avstrija vstopili v Vzhodnoevropsko federacijo in se tam ekonomsko dopolnjevali. — Kar se tiče fragmentov dokumentov, ki jih je objavil W. Deakin, stoji študija od 17. februarja na stališču, da naj ostane meja na Karavankah, med drugim tudi zato, ker se je število Slovencev po 1920 še zmanjšalo; pri vzhodnem odseku pa omenja tri variante, med katerimi govori za status quo tudi to, da ne gre favorizirati sovražnika na škodo zaveznika; študija še izraža vendar za spremembo ob Muri, ni pa pravega razloga za spremembo pri Mariboru, v zgornji Dravski in v Mežiški dolini. — Beležka Južnega odseka od 2. februarja 1944 hoče tudi upoštevati zavezništvo Jugoslavije, stori pa to na ta način, da predlaga za zahodni sektor ohranitev meje na Karavankah, za vzhodni sektor pa odklanja varianto z Mariborom, zgornjo Dravsko in Mežiško dolino na podlagi sklepa, da je treba dati prednost Jugoslaviji, pušča pa odprto možnost spremembe meje ob Muri. — Druga beležka istega foruma od 10. februarja 1944 stoji na stališču, da se ne sme spremeniti meja v korist Avstrije, če ne bo povsem ugodeno jugoslovanskim zahtevam v Italiji. — Ostali trije fragmenti, od katerih izhajata prva dva od istega foruma, se ne tičejo direktno našega vprašanja, so pa zanimivi iz drugih razlogov. Prvi od 3. marca 1944 poudarja, da treba definirati Avstrijo, in predlaga, da naj to pomeni Avstrijo iz leta 1937, kar pa ne izključuje, da ne bi Avstriji pozneje predali Trbiž in Južno Tirolsko. Drugi fragment od 16. maja 1944 svetuje, da naj bi v teh dveh področjih po izgonu Nemcev ne vzpostavili takoj italijanske uprave, vendar naj bi pa zaradi spornih jugoslovanskih zahtev za Trbiž ne odločili takoj, ali naj še ostane del Italije. Načrt Vojnega kabineta za premirje in Povojnega kabineta od 8. maja 1944 pa pri avstrijskih mejah Koroške sploh ne omenja, za najbolj pomembno sporno področje pa označuje Južno Tirolsko in predlaga, da naj bi se tam in v Trbižu in njegovi okolici ne vzpostavila italijanska, ampak neke vrste zavezniška uprava, vse do končne odločitve o njihovi pripadnosti. — V že omenjeni novi redakciji memoranduma od 20. januarja 1944, ki nosi datum 4. oktobra 1945, nas nekatere spremembe v zvezi z novim položajem tu ne zanimajo, omejimo se le na nekaj opozoril: na mestu predloga o zamenjavi manjšin stoji konstatacija, da se je nemška manjšina izselila iz Slovenije, za koroške Slovence se pa predlaga samo, da se morejo izseliti, če to želijo; ne govori se več o Vzhodnoevropski federaciji, ampak samo o tem, da se

mora zagotoviti svoboden tranzit iz Češkoslovaške preko Avstrije in Jugoslavije v Trst; še vedno se pa predlaga korektura meje na Muri v korist Avstrije.

Konstantnost britanske politike v tem vprašanju nas vede k vprašanju vzrokov te politike. Britanci so brez dvoma vedeli, da obstoji partizansko gibanje pri koroških Slovencih, čeprav ni bilo tako močno kakor npr. pri primorskih Slovencih, vedeli pa tudi, da pri nemških Avstrijcih takega omembe vrednega gibanja ni (Deakin, Britanci ..., n.o.m., str. 106, 107, 111; Biber, Jugoslovanska in britanska politika ..., n.o.m., str. 138). Kadar so to zahtevali politični interesi, je bilo kršeno ne samo načelo, da se o teritorialnih vprašanjih ne odloča med vojno, ampak šele pri mirovni ureditvi, ampak tudi načelo atlantske listine, da ne sme biti nobenih teritorialnih sprememb brez svobodno izražene volje prizadetih narodov, in prišlo je do »transferov« milijonov prebivalstva. Tu nastane vprašanje, zakaj so se vprašanja jugoslovansko-avstrijske meje, pa tudi jugoslovansko-italijanske meje obravnavala na čisto drugačen način. Nova družbena ureditev in zunanjepolitična orientacija Jugoslavije je imela svoj pomen, vendar pa to ni prvoten motiv, ker so ta britanska stališča obstajala že prej. Tu bi mogli morda nekaj pojasniti osebni stiki z emigranti iz držav, ki bi hotele ohraniti ali celo okrepiti svoj položaj. Vprašanje je pa globlje in to bi morale zanimati historike.

S končnim fiksiranjem okupacijskih con se končuje prvo razdobje diplomatskega problema jugoslovansko-avstrijske meje. Drugo razdobje je trajalo do odločitve štirih velesil 20. junija 1949 in ga v diplomaciji označuje predvsem boj za rešitev vprašanja meje; na koncu je obveljal sklep, da naj ostanejo meje iz leta 1937 nespremenjene, problem odstopa kakenga jugoslovanskega ozemlja v tem času diplomatsko ni bil postavljen, na mesto idej o zamenjavi prebivalstva pa stopi vsaj načelni sklep, da je treba zaščititi nacionalne pravice slovenske in hrvatske manjšine v Avstriji. Tretje razdobje traja do avstrijske državne pogodbe 1. 1955 in ga diplomatsko označuje boj za fiksiranje teh manjšinskih pravic v državni pogodbi. Po državni pogodbi pa nastane vprašanje uresničenja teh manjšinskih pravic, ki spada kot mednarodna obveznost tudi na področje meddržavnih odnosov, in to vprašanje je odprto še danes.

Résumé

LA PROBLÈME DIPLOMATIQUE DE LA FRONTIÈRE ENTRE LA YOUGOSLAVIE ET L'AUTRICHE PENDANT LA DEUXIÈME GUERRE MONDIALE

La déclaration de Moscou en octobre 1943 a proclamé comme but de guerre le rétablissement d'une Autriche indépendante, mais elle n'a dit rien sur les frontières de cet Etat. Cette question se pose au temps de la Conférence de Yalta et encore en mai 1945 comme une question des zones d'occupation en Autriche au moment de la chute du nazisme; on distingue entre les zones d'occupation et entre la décision sur les frontières à la conférence de la paix resp. lors de l'organisation générale de la paix; en vérité, cependant, les zones d'occupation ont une très grande importance pour la solution des questions de frontières. On est d'accord que les trois grandes puissances — et plus tard aussi la France — ont seules le droit d'avoir des zones d'occupation. Quant aux territoires de ces zones, il existe une proposition britannique d'après laquelle la Carinthie et la Styrie, provinces à la frontière yougoslave, appartiendraient à la zone britannique; de cette façon, on empêcherait l'occupation yougoslave de ces provinces; or, il n'y a pas de preuve que cette proposition serait acceptée par les autres grandes puissances, y compris l'Union soviétique, avant la crise de mai 1945; la proposition britannique d'une note commu-

ne des grandes puissances, qui demanderait de la Yougoslavie de respecter la frontière de 1937 comme une frontière des zones, n'a pas reçu la réponse de l'Union soviétique. La Yougoslavie a demandé le 2 avril 1945 la participation à l'occupation de l'Autriche; cette demande n'a reçu de réponse que de la part de l'Union Soviétique qui était prête d'accorder à la Yougoslavie un territoire dans le cadre de la zone soviétique, sous le commandement du maréchal Tolbuhin. En mai 1945, la Grande Bretagne et les Etats Unis seules demandent l'évacuation des troupes yougoslaves de la Carinthie. La Yougoslavie propose d'abord de maintenir ses troupes en Carinthie sous le commandement du maréchal Alexandre. Cette proposition est refusée et alors les troupes yougoslaves évacuent la Carinthie. A ce moment, la Styrie est occupée par les troupes soviétiques et sur le territoire de leur zone il existe quelque temps une sous-zone yougoslave. Après les négociations sur lesquelles on ne connaît pas encore les détails, les troupes soviétiques et yougoslaves évacuent en juillet 1945 la Styrie qui devient partie de la zone britannique.

L'Union Soviétique n'a pas d'initiative dans cette question et il y a même une lettre de Stalin à Renner que parle de l'intégrité de l'Autriche; néanmoins, l'Union Soviétique soutient les demandes yougoslaves et pour cette raison la question de la frontière reste ouverte jusqu'à l'année 1949. De l'autre côté, les experts et les diplomates britanniques s'occupent de la question de la frontière austro-yougoslave, soulevée d'abord par le gouvernement yougoslave en exil, déjà en 1942, c'est-à-dire à un moment où l'on ne pouvait pas prévoir le régime yougoslave d'après la guerre; leur attitude envers les demandes yougoslaves est absolument négative, ils s'occupent même des territoires que la Yougoslavie pourrait céder à l'Autriche, et de l'échange des Slovènes de Carinthie contre les Allemands de la Slovénie.

Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5/II,
tel.: (061) 25 204 in 21 631 izdaja revijo

RAZPRAVE IN GRADIVO

Doslej je izšlo osem številk RiG v šestih zvezkih. Prispevki v reviji obravnavajo novejšo zgodovino in sodobno problematiko položaja slovenskih manjšin v sosednjih državah, kakor tudi razvoj mednarodnih odnosov doma in v svetu. V tisku sta dve novi številki revije.

Poleg revije izdaja inštitut tudi samostojne publikacije, ki prinašajo obsežnejše prikaze in prevode v tuje jezike.

Naročila in informacije na inštitutskem naslovu.